31. 5. 2018

ID: 107638

Doměřená daň jako společný závazek obviněných

Pokud podle pravomocných rozhodnutí trestních soudů stěžovatel společně s vedlejšími účastníky spáchá trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 odst. 1, odst. 3 písm. a) a c) zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, pak doměřená daň v intencích trestního rozsudku představuje společný závazek stěžovatele a vedlejších účastníků.

(Nález Ústavního soudu České republiky sp.zn. II.ÚS 3139/17, ze dne 24.4.2018)

Ústavní soud rozhodl o ústavní stížnosti stěžovatele J. S., zastoupeného Mgr. M.K., advokátem, AK se sídlem B., proti rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 28. 6. 2017 č. j. 25 Cdo 3100/2016-289 a rozsudku Krajského soudu v Brně ze dne 15. 7. 2015 č. j. 44 Co 481/2012-241, za účasti Nejvyššího soudu a Krajského soudu v Brně jako účastníků řízení a 1) P. F., zastoupeného JUDr. M.N., advokátkou, AK se sídlem B., 2) R. K. a 3) P. B., zastoupeného JUDr. K.S., LL. M., MBA, advokátem, AK se sídlem B., jako vedlejších účastníků řízení, tak, že rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 28. 6. 2017 č. j. 25 Cdo 3100/2016-289 a rozsudkem Krajského soudu v Brně ze dne 15. 7. 2015 č. j. 44 Co 481/2012-241 bylo porušeno právo na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a právo na ochranu majetku podle čl. 11 Listiny základních práv a svobod a čl. 1 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. Tyto rozsudky se proto ruší.

Z odůvodnění

I. Rekapitulace dosavadního průběhu řízení

1. Podle pravomocných rozhodnutí trestních soudů stěžovatel společně s vedlejšími účastníky spáchal trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 odst. 1, odst. 3 písm. a) a c) zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění ke dni 26. 5. 2008 (dále jen "trestní zákon"). Stěžovatel spáchal tento trestný čin jako hlavní pachatel. Vedlejší účastník 1) jako organizátor, protože trestnou činnost zosnoval, a současně jako pomocník. Vedlejší účastníci 2) a 3) měli jen postavení pomocníků. Všichni vedlejší účastníci vozili do stěžovatelovy garáže alkohol, který stěžovatel dále prodával. Inkasované prostředky odevzdával za dohodnutou provizi vedlejšímu účastníkovi 1). Za alkohol skladovaný u stěžovatele však nebyla odvedena spotřební daň z lihu. Tím stěžovatel a vedlejší účastníci způsobili státu slovy trestního zákona značnou škodu.

2. Ještě před vydáním prvostupňového trestního rozsudku vydal Celní úřad Brno (dále jen "celní úřad") platební výměr na spotřební daň z lihu, který byl v roce 2005 nalezen ve stěžovatelově garáži během domovní prohlídky. Podle § 4 odst. 1 písm. f) zákona č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních, ve znění ke dni 12. 4. 2007 (dále jen "zákon o spotřebních daních"), se obecně za plátce této daně považoval ten, kdo skladoval nebo dopravoval vybrané výrobky ve větším množství, nebo je uváděl do volného daňového oběhu, aniž by prokázal, že jsou zdaněné, nebo že je nabyl oprávněně bez daně. Konkrétně pro daň z lihu pak platilo, že plátcem daně jsou právnické a fyzické osoby podle § 4 odst. 1 písm. f), které skladují nebo uvádějí do volného daňového oběhu líh, který je předmětem daně [viz § 66 odst. 1 písm. c) zákona o spotřebních daních]. Daňová povinnost ve vztahu k nalezenému alkoholu ve výši 540 865 Kč proto podle tohoto ustanovení dopadala na stěžovatele. Kvůli prodlení

při úhradě daně mu celní úřad doměřil ještě daňové penále ve výši 547 027 Kč. Stěžovatel celkovou dlužnou daň i penále uhradil. Trestní soud vzal uhrazení způsobené škody v potaz jako významnou polehčující okolnost při úvaze o trestu.

3. Stěžovatel se po vydání trestního rozsudku obrátil na Městský soud v Brně (dále jen "městský soud") s civilní žalobou proti vedlejším účastníkům. Požadoval, aby jim městský soud uložil povinnost zaplatit mu příslušný podíl z částky, kterou státu na daních uhradil. Městský soud jeho žalobě vyhověl. Krajský soud v Brně (dále jen "krajský soud") však v odvolacím řízení rozsudek městského soudu změnil a žalobu stěžovatele zamítl. Vznik a úhrada celního dluhu znamená jen vznik a splnění daňové povinnosti. Je věcí trestního práva, že pojem škody vztahuje k určení rozsahu zkrácení zájmu státu na neuvádění nezdaněného lihu do oběhu. Trestní rozsudek nedával podklad pro vznik solidární daňové odpovědnosti všech osob, které se na skladování nebo dopravě vybraných výrobků podílely. Ta neplynula ani z § 4 odst. 1 písm. f) zákona o spotřebních daních, jak stěžovatel namítal. Toto ustanovení sice v době rozhodování krajského soudu již uvádělo, že za daň společně a nerozdílně odpovídá také fyzická osoba, která se na uvedeném skladování nebo dopravě podílela. Tato část ustanovení se ale v zákoně o spotřebních daních objevila až dne 1. 4. 2010, tedy po vydání platebního výměru, který stěžovatel splnil. Nárok stěžovatele podle krajského soudu nestál na tom, že by uhradil "škodu" v soukromoprávním smyslu a že by mu na základě trestního rozsudku svědčilo právo regresu po solidárně odpovědných vedlejších účastnících. To platí tím spíše k té jeho složce, která je v poměru k dani příslušenstvím představujícím penále a náklady vymáhání, tedy opět ne škodou.

4. Stěžovatel se následně obrátil s dovoláním na Nejvyšší soud. Namítal, že by bylo v rozporu s dobrými mravy, pokud by majetkové důsledky trestného činu nesl jen on. Nejvyšší soud však dovolání stěžovatele zamítl. Podle jeho judikatury je právní vztah mezi daňovým poplatníkem a správcem daně vztahem veřejnoprávním. Daně jsou důležitým nástrojem fiskální politiky státu, neboť slouží k získání prostředků pro úhradu celospolečenských potřeb. Nelze je proto chápat jako zisk státu v soukromoprávním smyslu. Nárok státu vyplývající ze zkrácené daně nelze podle trestněprávní judikatury zpravidla uplatňovat ani v tzv. adhezním řízení. Nejvyšší soud neměl důvod se od závěru této judikatury odchylovat ani v občanskoprávním řízení. Nárok na zaplacení daně vzniká již tím, že určitý příjem či činnost podléhají zdanění podle příslušného daňového předpisu, a nikoliv z jednání, které nese znaky trestného činu. Nárok státu na zaplacení daně tedy není nárokem na náhradu škody. Dojde-li k jejímu zkrácení společným jednáním více osob, nezakládá to jejich solidární odpovědnost. Z toho také podle Nejvyššího soudu plyne, že pokud je v daňovém řízení uložena povinnost úhrady neodvedené daně jen jednomu z nich, nemá povinný subjekt vůči ostatním právo následného postihu.

II. Obsah ústavní stížnosti

5. Stěžovatel namítá, že krajský soud a Nejvyšší soud neinterpretovaly pojem "škoda" ústavně konformně. Odchýlily se při jeho výkladu od aktuální judikatury. Nejvyšší soud odkazuje na judikaturu z 80. let 20. století. Podle odborné literatury a aktuální judikatury je však tato judikatura již překonaná. Dnes se neodvedená daň považuje za majetkovou škodu státu v podobě ušlého zisku. Stěžovatel odkazuje zejména na judikaturu Nejvyššího soudu a usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 2859/10 ze dne 16. 11. 2010, ze kterých plyne, že škoda se i v trestním právu chápe obdobně jako v těch odvětvích práva, která upravují právní vztahy včetně odpovědnosti za škodu (např. v právu občanském nebo obchodním). Trestní právo nijak zvlášť nevymezuje pojem škody pro své účely. Od chybného výkladu pojmu škody se odvíjí další chybný závěr obou soudů, že nemůže existovat právo regresu stěžovatele. Pokud by oba soudy vykládaly právo ústavně konformním způsobem, musely by dospět k závěru, že stěžovatel a vedlejší účastníci společným jednáním státu způsobili škodu. Pokud by měl obstát názor, že pouze stěžovatel je odpovědný za úhradu daňového

nedoplatku-škody, pak by vlastně stát legálně umožnil, aby se určitá skupina pachatelů trestné činnosti vyhnula své majetkové odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Škodu by hradil pouze ten z pachatelů, po kterém ji státní orgán bude požadovat. Takový výklad by vedl k významné a nedůvodné nerovnosti mezi určitými skupinami osob. Je zcela nemorální a nespravedlivé, aby se vedlejší účastníci vyhnuli své hmotné odpovědnosti za páchanou trestnou činnost. Zisk z trestné činnosti plynul všem a zejména vedlejšímu účastníkovi 1). Stěžovatel sice uhradil daň, ale to nevylučuje, aby se následně domáhal z titulu regresu poměrné úhrady od vedlejších účastníků. Trestní soud rozsudkem jasně zjistil a rozhodl, že trestnou činnost páchali společně.

6. Celní úřad mohl vystavit platební výměr pouze stěžovateli, u kterého nezdaněný alkohol nalezl. Nemohl podle zákona vyměřit daň více osobám společně a nerozdílně. Zákon tehdy obsahoval mezeru. Právo nerovně rozlišovalo mezi pachateli trestné činnosti, u kterých celní úřad nezdaněný alkohol zabavil, a ostatními pachateli, byť by trestnou činnost zosnovali. Obecné soudy měly tuto mezeru překlenout a interpretovat zákon o spotřebních daních tak, že celní úřad sice musí vymáhat nedoplatek na dani pouze po stěžovateli, nicméně to neznamená, že vedlejší účastníci nejsou odpovědní za vznik daňového nedoplatku, ani že zde neexistuje žádný jejich vztah vůči stěžovateli z titulu regresu. Krajský soud dospěl k odlišnému právnímu názoru, než městský soud. Proto měl také stěžovatele se svým právním názorem seznámit a umožnit mu, aby na něj reagoval. Stěžovatel nepopírá svůj díl odpovědnosti za vzniklý nedoplatek na dani. Nicméně zdůrazňuje, že bez aktivního a vědomého jednání vedlejšího účastníka 1), který celou činnost zorganizoval a řídil, a vedlejších účastníků 2) a 3), kteří dodávali stěžovateli nezdaněný alkohol pro další distribuci, by nikdy ke vzniku škody nedošlo. Stěžovatel pouze požaduje, aby negativní důsledky nesli všichni pachatelé ve spravedlivém poměru.

III. Vyjádření účastníků řízení a vedlejších účastníků řízení

7. Ústavní soud zaslal ústavní stížnost k vyjádření účastníkům řízení a vedlejším účastníkům řízení. Nejvyšší soud nesouhlasil s námitkami stěžovatele, které se opíraly o odbornou literaturu a trestněprávní judikaturu. Nebyly podle něj přiléhavé. Citovaná literatura i judikatura se zabývá výkladem pojmu "škoda" jako znaku skutkové podstaty trestného činu zkrácení daně. Neodporuje přitom závěrům napadeného rozsudku. Z judikatury plyne, že jde o specifickou škodu, které se zásadně nelze domáhat v adhezním (a tedy ani v občanskoprávním) řízení. Posuzování daňových povinností spadá do kompetence daňových úřadů. V tomto smyslu Nejvyšší soud v napadeném rozsudku odkazoval na rozhodnutí R 34/1987, které není překonané. Stěžovatelem tvrzenou mezeru v daňových předpisech a z ní vyplývající "nespravedlnost" rozhodnutí daňových orgánů nelze překlenout stěžovatelem navrhovaným "ústavně konformním výkladem". Znamenalo by to setření rozdílů mezi veřejným a soukromým právem a nepřípustné zasahování soudu rozhodujícího v občanskoprávním řízení do pravomoci daňových úřadů. Zbylé námitky Nejvyšší soud považuje za zjevně neopodstatněné. Proto navrhuje, aby Ústavní soud ústavní stížnost odmítl, popřípadě zamítl.

8. Krajský soud ve svém vyjádření zmínil, že stěžovatel sice zajímavě rozvíjí interpretaci, jakou si k pojmu škody "pro své účely" osvojila trestněprávní praxe. Nezaměřil se však na možné způsoby jejího přenesení do civilněprávní praxe. Nevysvětlil však, proč tuto "škodu" ani trestní soudy nepřisuzují v rámci adhezního řízení. Státu jakožto veřejné instituci vybavené zcela autonomními přepisy daňového práva vzniká daňová pohledávka. Nelze ji uplatnit v jiném smyslu, než jak by odpovídalo významovému obsahu občanskoprávního pojmu škody a pořadu občanskoprávního či trestního (adhezního) řízení. Pojem mezery v zákoně stěžovatel používá účelově. Stanovení komplexních pravidel o společenství plátců daně je vyhrazeno normotvorbě, nikoli výkladu. Okolnost, že krajský soud výměr daně a penále nepovažoval za škodu, nevedla k potřebě poučit stěžovatele o mýlce jeho vlastního právního názoru předkládaného v jeho žalobě. Krajský soud proto také navrhl odmítnutí této ústavní stížnosti.

9. Vedlejší účastník 1) ve svém vyjádření nesouhlasil, že by judikatura, kterou použil Nejvyšší soud, byla překonaná. Je naopak ustálená. Spotřební daň stát zavedl, aby reguloval cenu výrobku, jehož spotřebu společnost považuje za škodlivou, a tím snížil jeho prodávané množství. Spáchání trestného činu zkrácení daně tedy vede k porušení chráněného zájmu na ochranu společnosti před spotřebou škodlivého zboží, nikoli ke vzniku majetkové škody na straně státu. Stěžovatel konal svoji trestnou činnost v přímém úmyslu. Vedlejší účastníci jen v úmyslu nepřímém. Námitky stěžovatele, že ho k distribuci nezdaněného alkoholu zneužil vedlejší účastník 1), se proto jeví jako zcela neopodstatněné. Pokud správce daně nemůže vyměřit daň jiným subjektům než těm, u nichž to připouští zákon, nelze hovořit o mezeře v zákoně. Jde o projev kogentnosti zákona o spotřebních daních. Vedlejšímu účastníku 1) byla rovněž ve stejné věci vyměřena daňová povinnost za zdaňovací období prosinec 2005 ve výši 7 155 Kč. Proti vyměření se však úspěšně bránil. Jestliže stěžovatel nevyužil prostředků obrany proti vyměřené dani, nelze to klást k tíži vedlejších účastníků. Stěžovateli nic nebránilo ve včasném uhrazení daně. Jeho tvrzení o těžké životní situaci, akutní hmotné nouzi v invalidním důchodu a nemožnosti sehnat v krátké lhůtě tak vysokou sumu, jsou zcela účelová a nezakládají se na pravdě. Stěžovatel v dané době vlastnil patrovou vily s bazénem a hodnotnou elektronikou, automobil značky Mercedes, a měl finanční prostředky na bankovním účtu. V rámci podání vysvětlení u celní správy uvedl, že měl v trezoru asi 500 000 Kč. Vedlejší účastník 1) proto navrhuje zamítnutí ústavní stížnosti.

10. Vedlejší účastník 3) ve vyjádření uvedl, že se stěžovatel se předmětnou ústavní stížností snaží ohýbat právní úpravu, která ohledně předmětné právní problematiky v dané době jednoznačně stanovovala, že plátcem spotřební daně je jako poslední subjekt v řetězci právě stěžovatel. Žádná škoda fakticky nevznikla. Stěžovatel uhrazením spotřební daně splnil svoji zákonnou povinnost. Vedlejší účastník 3) proto navrhl odmítnutí ústavní stížnosti.

11. Vedlejší účastník 2) nebyl poštovním doručovatelem zastižen, žádost o vyjádření k ústavní stížnost mu proto byla uložena na poště dne 8. 1. 2017. Po uplynutí úložní doby 10 dnů, kdy nastala fikce doručení, nebylo možné písemnost vložit do schránky adresáta, proto se žádost vrátila Ústavnímu soudu. Vedlejší účastník 2) proto ve výsledku na doručenou žádost o vyjádření nezareagoval a k ústavní stížnosti se nevyjádřil.

IV. Replika stěžovatele na vyjádření účastníků řízení a vedlejších účastníků řízení

12. Stěžovatel v replice na vyjádření účastníků řízení uvedl, že Nejvyšší soud popírá svoji vlastní judikaturu, pokud nyní tvrdí, že škoda ve smyslu trestního práva nemá žádnou souvislost s pojmem škoda ve smyslu civilněprávním. Stěžovatel nerozumí tomu, proč by civilní soudy nemohly ukládat povinnosti i dalším osobám, než které uvádí platební výměr. Nemožnost státu vymáhat neuhrazenou daň v adhezním řízení nemůže znamenat, že by se jeden ze škůdců nemohl po ostatních domáhat náhrady. K argumentaci vedlejšího účastníka 1) stěžovatel dodal, že judikatura citovaná Nejvyšším soudem se zabývala tím, zda její náhradu lze přiznat v adhezním řízení. Právní názor ve vztahu k nemožnosti přiznat náhradu v adhezním řízení zůstal i nadále platný. Nicméně v otázce, zda neuhrazená daň je majetkovou škodou na straně státu, se judikatura vyvinula jednoznačně tím směrem, že jde o škodu v podobě ušlého zisku na straně státu. Trestní soud ve svém rozsudku zdůraznil, že vedlejší účastník 1) veškerou trestnou činnost zosnoval a řídil. Kontaktoval stěžovatele, jakož i další dva vedlejší účastníky, a sehnal na počátku trestné činnosti konečné zákazníky. Zboží, které vedlejší účastníci vozili ke stěžovateli, objednával právě vedlejší účastník 1). Stěžovatel opakuje, že vydání platebního výměru na jeho jméno je pouze dílem náhody. Námitky vedlejšího účastníka 1) ve vztahu k majetku stěžovatele jsou jen spekulace, které mají za cíl odvést pozornost jinam a "očernit" stěžovatele v očích soudu. Vedlejší účastník 1) nemůže mít žádný přehled o majetku stěžovatele. Stěžovatel byl v hmotné nouzi a to byl jediný důvod pro jeho rozhodnutí spolupracovat s vedlejším účastníkem 1).

V. Právní posouzení

13. Ústavní stížnost splňuje všechny požadované náležitosti a podmínky pro její projednání, které stanoví Ústava a zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o Ústavním soudu"). Po zvážení argumentace obsažené v ústavní stížnosti a obsahu napadených rozhodnutí i vyžádaných spisů dospěl Ústavní soud k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

14. Stěžovatel v ústavní stížnosti zejména namítá, že krajský soud a Nejvyšší soud nesprávně vyložily pojem škody. Stěžovatel, který spotřební daň včetně penále uhradil, namítá, že částka, o kterou s vedlejšími účastníky zkrátili daňové příjmy státu, představuje škodu, za níž on a vedlejší účastníci nesli solidární odpovědnost. Krajský soud a Nejvyšší soud zaujetím opačného názoru podle stěžovatele porušily jeho právo na rovnost před zákonem podle čl. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"), právo na spravedlivý proces podle čl. 36 Listiny a čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva") a právo vlastnit majetek podle čl. 11 Listiny a na ochranu vlastnictví podle čl. 1 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě.

15. Ústavní soud také připomíná, že ho neváže ústavněprávní kvalifikace, kterou věci přisuzuje navrhovatel v odůvodnění svého návrhu. Podle zásady iura novit curia se návrhem může zabývat i z pohledu ustanovení, jichž se navrhovatel či strany nedovolávají. Ústavní stížnost je charakterizována skutky, které kritizuje, resp. svým předmětem, jehož neústavnost tvrdí, a ne pouhým právním odůvodněním [viz nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 37/04 ze dne 26. 4. 2006, bod 54 (N92/41 SbNU 173)].

16. Ústavní soud se nejprve zabýval hlavní námitkou stěžovatele, že obecné soudy nesprávně v jeho věci vyložily pojem škody. Podle Ústavního soudu se tak nestalo. Za škodu lze v obecné rovině považovat situaci, ve které škůdce nesplnil svoji primární povinnost, kterou již nelze jiným způsobem vymoci (viz např. Bezouška, P. § 2952 [Rozsah náhrady škody]. In: Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055-3014). 1. vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. s. 1688). Na skutečnost, že trestní zákon hovořil v ustanovení § 148 odst. 3 písm. c) o značné škodě je nutné nahlížet z pohledu historického vývoje našeho právního řádu. Toto ustanovení bylo v trestním zákoně hned od počátku jeho účinnosti, tedy od 1. 1. 1962 až do zrušení trestního zákona k 31. 12. 2009. Od 28. 2. 1962 až do 1. 1. 1993 přitom hlavním zdrojem právní úpravy řízení v daňových věcech byla vyhláška ministerstva financí č. 16/1962 Sb., o řízení ve věcech daní a poplatků. Ta ještě neznala institut dodatečného vyměření daně. Tento institut se objevil až v § 46 odst. 7 zákona č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků (dále jen "zákon o správě daní a poplatků"; v dnes účinném právu ho upravuje § 143 zákona č. 280/2009 Sb., daňový řád). Díky němu mohl správce daně nově v případech, ve kterých se po vyměření daně zjistilo, že tato stanovená daňová povinnost je nesprávně nižší oproti zákonné daňové povinnosti, dodatečně daň vyměřit ve výši rozdílu mezi daní původně vyměřenou a daní stanovenou. Až do přijetí zákona o správě daní a poplatků proto bylo možné hovořit o zkrácené dani jako o škodě v civilistickém smyslu újmy, které se již nelze domoci za pomoci jiného právního nástroje.

17. Po přijetí zákona o správě daní a poplatků se však právní situace změnila. Objevil se výše popsaný nový nástroj, na jehož základě se stát mohl domoci splnění primární povinnosti těch, kdo zkrátili daň. Od té doby již nebylo přiléhavé vnímat zkrácenou daň jako škodu v civilistickém smyslu. Pokud by Ústavní soud dále zastával pozici, že i zkrácená daň představuje škodu na straně státu, znamenalo by to, že každé nesplnění primární povinnosti, byť je stále možné, představuje škodu. Každé opožděné plnění této primární povinnosti by tedy bylo i náhradou škody. To by ovšem byl pro soukromé právo neudržitelný závěr. O škodě lze skutečně hovořit až v okamžiku, kdy je již zřejmé, že primární povinnost nelze vymoci, nebo pokud primární povinnost zanikne (např. následnou

nemožností plnění, nebo odstoupením od smlouvy). Skutečnost, že již nebylo namístě, aby se v případě zkrácení daně hovořilo o "škodě státu", stvrdil i zákonodárce v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "trestní zákoník"). Skutkovou podstatu zkrácení daně dnes již může naplnit jen ten, kdo "ve větším rozsahu zkrátí daň" (viz § 240 odst. 1 trestního zákoníku). Stěžovatel a vedlejší účastníci by slovy trestního zákoníku již páchali tento trestný čin "ve značném rozsahu" [§ 240 odst. 2 písm. c) trestního zákoníku]. To stvrzuje výše naznačené úvahy, že zákonodárce v trestním zákoně u trestného činu zkrácení daně ponechal slovo "škoda", přestože vzhledem k vývoji našeho práva již od 1. 1. 1993 o škodu v civilistickém vnímání nešlo. Judikatura, na kterou poukazoval stěžovatel, tyto nuance nezohledňovala a lze ji označit za dobově limitovanou - srov. judikát publikovaný pod č. 22/2005-II Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, část trestní (vcelku logicky respektující pojem škody, jak setrval v dřívějším trestním zákoně do 31. 12. 2009).

18. Byť tedy Nejvyšší soud neadekvátně zdůrazňoval veřejnoprávní povahu primární povinnosti stěžovatele, Ústavní soud z poněkud jiných pozic souhlasí s obecnými soudy, že se stěžovatel mylně domáhal náhrady škody. Zkrácenou daň nelze považovat za škodu v soukromoprávním smyslu.

19. Právě uvedené však podle Ústavního soudu neznamená, že mezi stěžovatelem a vedlejšími účastníky nemohl vzniknout solidární závazek ze splnění daně, o kterou stát svým společným jednáním zkrátili. Ústavní soud totiž souhlasí se stěžovatelem, že v zákoně o spotřebních daních existovala pro dobu, za niž stěžovateli celní úřad doměřil zkrácenou daň, v bezprostředně výše uvedeném smyslu tzv. otevřená teleologická mezera v zákoně. O otevřené mezeře v zákoně hovoříme, pokud "chybí" určité zákonné ustanovení (zde stran solidární odpovědnosti za daň). Teleologická mezera v zákoně může mít podobu otevřené mezery, pokud argumenty objektivně teleologického výkladu, které jsou relevantní při interpretaci příslušného ustanovení, platí i pro skutkové stavy, které nelze podřadit pod nejširší jazykový význam tohoto ustanovení, což vytváří prvoplánovou neúplnost zákona (viz Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 230).

20. Potřebnou teleologii lze v tomto případě hledat zejména v pozitivních závazcích plynoucích z čl. 1 Protokolu č. 1 k Úmluvě. Podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva se totiž povinnosti států při ochraně vlastnictví neomezují na klasickou "obrannou" funkci lidských práv, tedy ochranu jednotlivců proti zásahům samotného státu. Stát má také povinnost ochrany, tedy povinnost chránit majetek proti zásahům ze strany třetích osob, stejně jako širší povinnost předcházet škodám na majetku (blíže viz Bobek, M.. Kapitola XXV [Ochrana majetku (čl. 1 Protokolu č. 1)]. In: Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M.. Evropská úmluva o lidských právech. 1. vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2012, s. 1243). Mezi tyto pozitivní závazky patří i povinnost poskytnout ochranu vlastnictví v podobě přijetí odpovídající legislativy, která bude umožňovat efektivní ochranu určitého práva (viz Bartoň, M. a kol. Základní práva. 1. vyd. Praha: Leges, 2016, s. 60).

21. Jak Evropský soud pro lidská práva konstatoval ve věci Blumberga proti Lotyšsku (rozsudek ze dne 14. 10. 2008, stížnost č. 70930/01, § 67): "[V] kontextu článku 1 Protokolu č. 1, kde k zásahu do práva na pokojné užívání majetku dojde ze strany soukromých osob, vzniká pozitivní povinnost státu zajistit ve svém právním systému, že majetková práva budou dostatečně chráněna zákonem a že těm, jejichž práva budou porušena, budou dány k dispozici adekvátní prostředky nápravy, jejichž prostřednictvím se budou moci domáhat svých práv včetně - kde to bude vhodné - nároků na náhradu za jakoukoli utrpěnou újmu." Evropský soud pro lidská práva také ve své judikatuře upřesňuje, že "[h]ranice mezi pozitivními a negativními závazky státu v rámci čl. 1 Protokolu č. 1 nejsou způsobilé přesné definice. Aplikovatelné zásady jsou nicméně obdobné. Jestli je případ posuzován s ohledem na pozitivní závazek státu anebo s ohledem na zásah veřejného orgánu, který musí být ospravedlněn, aplikovatelná kritéria se věcně neliší. V obou případech je nezbytné vzít na

zřetel dosažení spravedlivé rovnováhy mezi protichůdnými zájmy jednotlivce a společnosti. Je také pravdou, že cíle zmíněné v daném ustanovení mají jistou relevanci při posuzování, zda bylo dosaženo rovnováhy mezi požadavky veřejného zájmu a stěžovatelovým základním právem na ochranu vlastnictví." (viz rozsudek velkého senátu ze dne 22. 6. 2004 ve věci Broniowski proti Polsku, stížnost č. 31443/96, § 144).

22. Je nutné vyjít ze skutečnosti, že trestní soud shledal stěžovatele a vedlejší účastníky vinné ze spáchání trestného činu zkrácení daně. Na základě provedeného dokazování došel k závěru o existenci "obchodní sítě" tvořené všemi čtyřmi obžalovanými, organizované vedlejším účastníkem 1). Všichni vedlejší účastníci vozili do stěžovatelovy garáže alkohol, který stěžovatel dále prodával. Inkasované prostředky odevzdával za dohodnutou provizi vedlejšímu účastníkovi 1), podle jehož pokynů všichni jednali. Podle trestního soudu vedlejší účastníci skutečně jednali přinejmenším v nepřímém úmyslu, neboť věděli, že svým jednáním mohou způsobit porušení či ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem. O vedlejším účastníkovi 1) pak trestní soud zdůrazňoval, že trestnou činnost všech obžalovaných zosnoval, kontaktoval stěžovatele i vedlejší účastníky 2) a 3), a sehnal na počátku trestné činnosti konečné zákazníky. Zboží, které vedlejší účastníci ke stěžovateli vozili, alespoň z počátku trestné činnosti objednával. Později již objednávky u vedlejších účastníků 2) a 3) činil sám stěžovatel. Lze proto shrnout, že tato "obchodní síť" stěžovatele a vedlejších účastníků spolupracovala na základě hesla "jeden za všechny, všichni za jednoho", jak dnes trefně solidární odpovědnost definuje § 1872 dnes účinného občanského zákoníku. Za těchto okolností měl z teleologických důvodů existovat protipól společné a nerozdílné odpovědnosti těch, kdo zkrátili spotřební daň, i v zákoně o spotřebních daních. Toho si byl zákonodárce viditelně vědom. Proto novelizoval zákon o spotřebních daních zákonem č. 59/2010 Sb. a tento protipól do zákona o spotřebních daních zakotvil. Dodatečné vyměření daně právě a jen stěžovateli za delikt spáchaný před novelou ovšem bylo, bez zřetele na související okolnosti, jen věcí volby správcem daně; tuto volbu mohl tento "postižený" z více odpovědných subjektů zcela pochopitelně vnímat jako blízkou libovůli. Takový přístup k ochraně vlastnictví však nemůže v kontextu posuzované věci obstát. Individualizovaná odpovědnost stěžovatele za zkrácenou daň, jak ji dovodily krajský a Nejvyšší soud, by v tomto případě odporovala čl. 1 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě. Skutečnost, že se stěžovatel nebránil proti platebnímu výměru, není v návaznosti na tyto úvahy relevantní. Bylo to navíc logické s ohledem na výhody, které mu splnění platebního výměru mohlo přinést v trestním řízení.

23. Česká republika podle Ústavního soudu neplnila v náležité míře své pozitivní závazky plynoucí z čl. 1 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě v době před citovanou novelou zákona o spotřebních daních, kdy § 4 odst. 1 písm. f) zákona o spotřebních daních ještě výslovně nezakotvoval, že za daň společně a nerozdílně odpovídají také fyzické osoby, které se podílely na skladování nebo dopravě lihu, který byl předmětem daně. Slovy výše citované judikatury Evropského soudu pro lidská práva Česká republika dostatečně nechránila majetková práva zákonem a nenabízela k dispozici adekvátní prostředky nápravy, jejichž prostřednictvím by se osoby v postavení stěžovatele mohly domáhat svých majetkových nároků. Právní úprava účinná do 1. 4. 2010 nedosahovala spravedlivé rovnováhy mezi protichůdnými zájmy jednotlivce a společnosti. Spravedlivé rovnováhy mezi všemi dotčenými zájmy by pak stále nebylo dosaženo, pokud by majetkovou odpovědnost za trestnou činnost stěžovatele a vedlejších účastníků měl nést skutečně jen a pouze stěžovatel. Z výše uvedeného hesla by platilo jen "jeden za všechny", ale vypadla by z něj jeho druhá část "všichni za jednoho". Vzniklou otevřenou mezeru v zákoně, spočívající v absenci regulace solidarity daňových subjektů v rozhodném období, tedy měly obecné soudy uzavřít na základě analogie jako právně metodologického nástroje k uzavírání otevřených mezer (analogie iuris - jde o zaplnění mezery daňové úpravy v rozhodné době). Konkrétně měly obdobně použít § 511 občanského zákoníku, který upravoval společné závazky vzniklé na základě zákona, rozhodnutí soudu, dohody nebo povahy plnění. Ustanovení § 511 odst. 3 poté říká: "Jestliže dlužník v rozsahu uplatněného nároku dluh sám splnil, je oprávněn požadovat

náhradu na ostatních podle jejich podílů." Analogická aplikace tohoto ustanovení nabízí cestu pro spravedlivé, ústavně konformní řešení tohoto případu.

24. Ke zbylé námitce stěžovatele Ústavní soud připomíná, že pojem spravedlivého procesu zahrnuje právo na kontradiktorní řízení, z nějž vyplývá právo účastníků seznámit se s každým důkazem nebo vyjádřením, jejichž účelem je ovlivnit rozhodování soudu, a musí mít možnost se k nim vyjádřit [srov. např. nález sp. zn. II. ÚS 828/06 (N 26/44 SbNU 309) nebo sp. zn. IV. ÚS 215/09 (N 44/52 SbNU 443); z judikatury Evropského soudu pro lidská práva pak viz rozsudky ve věci Lobo Machado proti Portugalsku ze dne 20. 2. 1996, § 31; či ve věci Vermeulen proti Belgii ze dne 20. 2. 1996, § 33]. Tato zásada platí pro důkazy a vyjádření předložené účastníky řízení i obstarané a provedené soudem, který vydal napadené rozhodnutí (viz rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věci Nideröst-Huber proti Švýcarsku ze dne 18. 2. 1997, č. 18990/91, § 23; či ve věci Čepek proti České republice ze dne 5. 9. 2013, č. 9815/10, § 44 - 45). Soud musí sám dodržovat zásadu kontradiktornosti, zejména pokud rozhoduje spor na základě důvodu uplatněného z úřední povinnosti nebo námitky vznesené z úřední povinnosti (viz mutatis mutandis rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věci Skondrianos proti Řecku ze dne 18. 12. 2003, č. 63000/00, 74291/01 a 74292/01, § 29-30; ve věci Clinique des Acacias a ostatní proti Francii ze dne 13. 10. 2005, č. 65399/01, 65406/01, 65405/01 a 65407/01, § 38; či ve věci Prikyan a Angelova proti Bulharsku ze dne 16. 2. 2006, č. 44624/98, § 42).

25. Je třeba připustit, že právo na kontradiktorní řízení není absolutní a jeho šíře se může lišit v závislosti na zvláštnostech dotčeného řízení. V některých věcech s velmi specifickými skutkovými okolnostmi se Evropský soud pro lidská práva například domníval, že nesdělením procesního dokumentu stěžovateli a tím, že mu nebylo umožněno se k němu vyjádřit, nebyla porušena spravedlivost řízení, pokud tato možnost neměla žádný vliv na výsledek sporu a přijaté právní řešení nezavdávalo podnět k diskusi (viz rozsudky ve věci Stepinska proti Francii ze dne 15. 6. 2004, č. 1814/02, § 18; či ve věci Verdú Verdú proti Španělsku ze dne 15. 2. 2007, č. 43432/02, § 28). Určujícím prvkem je otázka, zda jeden z účastníků soudního řízení "byl překvapen" skutečností, že soud založil své rozhodnutí na důvodu uplatněném z úřední povinnosti (viz nález sp. zn. II. ÚS 771/16 ze dne 13. 10. 2016, bod 16). Soud musí velmi pečlivě postupovat tam, kde se ve sporu objeví nečekaný obrat, zvláště pokud se jedná o otázku, o níž mu přísluší rozhodnout diskrečně. Zásada kontradiktornosti vyžaduje, aby soudy nezakládaly svá rozhodnutí na skutkových nebo právních otázkách, které nebyly projednány během soudního řízení a způsobily takový obrat, že ho nemohl předpokládat ani bdělý účastník (viz nález sp. zn. II. ÚS 771/16, bod 16).

26. Krajský soud se tedy dopustil ústavněprávního pochybení, pokud založil své rozhodnutí na obratu v právním posouzení věci a neumožnil stěžovateli, aby se k tomuto obratu před vydáním měnícího rozsudku vyjádřil. Okolnost, že krajský soud výměr daně a penále nepovažoval za škodu, podle Ústavního soudu vedla k potřebě poučit stěžovatele o tom, že krajský soud zastává jiný právní názor než stěžovatel v žalobě a městský soud ve svém prvostupňovém rozsudku. Krajský soud tak neučinil. Jak plyne z protokolu o jednání před krajským soudem, svůj odlišný pohled na věc stěžovateli v jednací síni ani nenaznačil. Nepřiměřeně tím omezil práva stěžovatele na kontradiktornost řízení ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

27. Ústavní soud tedy shrnuje, že krajský a Nejvyšší soud sice nepostupovaly chybně, pokud daň zkrácenou stěžovatelem a vedlejšími účastníky nepovažovaly za škodu. Doměřená daň však v intencích trestního rozsudku představovala společný závazek stěžovatele a vedlejších účastníků. Opak by znamenal porušení stěžovatelových ústavně chráněných majetkových práv. Krajský soud kromě toho nectil princip kontradiktornosti, pokud stěžovateli neumožnil zareagovat na jeho opačný právní názor oproti názoru městského soudu. Ústavní soud proto musel zrušit napadený rozsudek Nejvyššího soudu a krajského soudu a vrátit krajskému soudu celou věc k novému posouzení.

Závazný právní názor Ústavního soudu v této věci však neomezuje prostor k posouzení věci na poli § 511 dříve platného občanského zákoníku, zejména jeho odstavce 3, podle kterého může dlužník, který dluh sám splnil, požadovat náhradu po ostatních podle jejich podílů. V novém řízení bude mít krajský soud prostor i k posouzení otázky, zda společný závazek stěžovatele a vedlejších účastníků dopadá i na daňové penále, které stěžovatel musel uhradit následkem prodlení při úhradě doměřené daně.

VI. Závěr

28. Ústavní soud z výše uvedených důvodů tedy vyhověl ústavní stížnosti stěžovatele a zrušil rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 6. 2017 č. j. 25 Cdo 3100/2016-289 a rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 15. 7. 2015 č. j. 44 Co 481/2012-241. Věc se proto vrací ke Krajskému soudu v Brně k novému projednání [§ 82 odst. 2 písm. a) a odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu]. Krajský soud v Brně je v dalším řízení vázán právním názorem Ústavního soudu. Bude muset znovu posoudit odvolání vedlejších účastníků proti rozsudku Městského soudu v Brně a s náležitým odůvodněním, respektujícím závěry tohoto nálezu, o něm rozhodnout.

Právní věta - redakce.

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- CHKO Soutok
- Správní žaloba a trestní rozsudek
- Nároky pozůstalých (exkluzivně pro předplatitele)
- Odpovědnost státu za újmu (exkluzivně pro předplatitele)
- Zemědělská půda
- Veřejné zakázky
- Péče o zdraví (exkluzivně pro předplatitele)
- Průtahy v řízení (exkluzivně pro předplatitele)
- Platy soudců
- Hospodářská zvířata (exkluzivně pro předplatitele)
- Úhradová vyhláška (exkluzivně pro předplatitele)